

EL BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC: LA GRAN APORTACIÓ A LA BIBLIOGRAFIA TARRAGONINA DE LA RSAT*

JORDI ROVIRA I SORIANO

El segle XX començà amb bons auspícis per a l'Arqueològica. Després de 56 anys de funcionament, a la fi la societat podria gaudir d'un òrgan de difusió amb una periodicitat acceptable i que serviria com a nou nexce entre associats i que facilitaria la relació amb institucions acadèmiques similars d'arreu del món. Aquesta nova eina va ser aportada per Emili Morera, gran impulsor d'un nou mètode en la història local. Morera va ser el teòric i l'executor de les millors infraestructures historiogràfiques de la Tarragona del tombant de segle. Ell, després de fonamentar les bases de la història antiga de Tarragona a través de la seva redacció de la *Historia de Tarragona* d'Hernández Sanahuja, que va ser reescrita per Morera i ponderada en molts aspectes dubtosos, es disposà a dotar la ciutat i província d'una eina bàsica com la *Tarragona Cristiana*¹. Però no s'aturà aquí la seva obra prolífica en molts aspectes, sinó que també en el si de l'Arqueològica Morera liderà una nova via de comunicació, el *Butlletí*, que s'incloué en un capítol rellevant dins de la modificació d'estatuts de l'entitat, cosa que fou també proposada per ell². En les dècades precedents, l'Arqueològica s'havia servit dels petits opuscles monogràfics, articulats

* Extret del llibre *-CL- Aniversari de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*. Tarragona, 1994, actualitzat.

1. El 1901 s'acaba d'imprimir el primer volum de la *Tarragona Cristiana* de Morera (Morera, 1959, 5).

2. ARSAT (Arxiu de la Real Societat Arqueològica Tarraconense), Actes, 31/1/1901, fol. 195v-196.

sovint en forma de conferències o sessions acadèmiques, per fer-ne les publicacions, relativament escadusseres. El *Butlletí* donarà un nou dinamisme a les publicacions de la Societat, que tindran aquesta publicació periòdica com el filó del qual s'aniran extraient separates, que acabaran convertides en llibres segons el seu gruix.

L'Arqueològica passarà a tenir un paper important amb l'òrgan de difusió del *Butlletí* pel que fa a la seva major contribució per a la salvaguarda patrimonial. Per exemple, ja des del primer número de la publicació es remarca la preocupació de l'entitat per certs rumors que circulen sobre que el monestir de Poblet està en ruïnes i en perill d'enfonsament³. Arran d'aquesta actuació, o simultàniament, a primers de desembre de 1900 la CMT visita Poblet davant les notícies relatives al seu possible mal estat⁴.

A primers de 1901 es publicà el número 1 del nostre *Butlletí* Arqueològic⁵ del qual consta que s'imprimiren 200 exemplars amb un cost de 45 ptes. Era una publicació que es preveia de periodicitat bimensual, de 32 pàgines i de format en quart prolongat⁶. Aleshores hi havia 49 socis a l'entitat⁷, per la qual cosa la nova publicació resultava una inversió relativament important per a la societat, i per aquest motiu es pensà en afegir-hi publicitat, però sense èxit, en aquest aspecte⁸. El primer número de la publicació el van tenir a les mans la junta reunida el dia 25 d'abril de 1901⁹ i s'acordà legalitzar-lo al govern civil per poder procedir a la seva distribució, que estaria entre els no socis al preu de 0,50 ptes exemplar¹⁰.

El primer redactor del *Boletín Arqueológico* va ser Emili Morera i Llauredó¹¹, que tutelà i dirigí la publicació fins la seva mort. Precisament a finals de 1901 Emili Morera era nomenat corresponent de la Reial

3. BA (*Butlletí Arqueològic/Boletín Arqueológico*) 1 (1901), 19.

4. BA 1 (1901), 19.

5. *Reglamento*, 190 1, 1; ARSAT, Secretaria, butlletí.

6. ARSAT, Actes, 21/3/1901, fol. 199v.

7. ARSAT, Comptes.

8. Les actes reflecteixen la voluntat de la junta "*que se procuren anuncios*", per al butlletí (ARSAT, Actes, 24/5/1901, fol. 202v).

9. ARSAT, 25/4/1901, fol. 201.

10. ARSAT, Actes, 24/5/1901, fol. 202v.

11. Tot i que l'encàrrec de formar el butlletí s'estructura en base a una comissió integrada per Fàbregas, Caballé i Morera, és aquest darrer sobre el que va recaure el pes de tirar endavant la iniciativa (ARSAT, Actes, 31/1/1901, fol 196v). Ben aviat, quan el *Butlletí* es fa realitat, la junta de la SAT dissol la comissió esmentada i nomena "vocal director" de la nova publicació Morera (ARSAT, Actes, 21/3/1901, fol 199v).

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, institució que disposava d'una publicació periòdica, a la qual en certa forma s'intenta assimilar la línia de la nova revista arqueològica tarragonina¹². Pel que fa al contingut del butlletí, era el seu redactor qui disposava de l'autonomia suficient per a la seva realització; per això són escasses les ocasions en les quals es tracta de la temàtica de la publicació en el si de la junta de l'entitat¹³.

Un dels principals problemes que patia la revista venia donat pel factor econòmic i el caràcter altruista de la Societat. Clarificador resulta al respecte una nota dins la memòria de l'entitat: en un breu que, en esmentar el retard que sofria la publicació, fet per altra banda constant en els anys d'existència de l'entitat, explica el caràcter no lucratiu de l'entitat i es queixen de la pressió fiscal que han de suportar per part de l'estat, perquè *“como si se tratara de una de esas revistas que ven la luz guiadas por la idea de lucro, ingirióse el fisco en nuestra modesta publicación, pretendiendo aplicarle una alzada tarifa tributiva; y como esto venia á lastimar el capítulo de gastos destinado al Boletín, la dirección acordó suspender la publicación”*. L'article conclou, però, dient que: *“Afortunadamente se han podido orillar las dificultades, y en lo sucesivo irá apareciendo con puntualidad”*¹⁴.

Malgrat aquestes deficiències que no són cosa només de principis de segle sinó que s'han anat reproduint en les diverses èpoques del *Butlletí*, l'aleshores jove publicació va anar-se consolidant en extensió i qualitat. A primers de gener de 1904 *“desaparecidos ya los obstáculos”*, es torna a publicar el BA¹⁵. Per compensar els socis per la suspensió del butlletí, la junta acordà, distribuir entre ells la monografia d'Emili Morera sobre la catedral, que havia estat guardonada en un certamen celebrat a la Universitat Pontifícia de Tarragona¹⁶.

En els primers anys de l'edició del butlletí, arribà una bona notícia per a la Societat, quan el 24 de novembre de 1904 el ministre d'Instrucció Pública de SM Britànica va demanar a l'Arqueològica una col·lecció del

12. BA 6 (1901), 32.

13. Una ocasió en la qual sí es debat a la junta un possible contingut del butlletí és fer una rèplica a un article aparegut al BRAH (*Boletín de la Real Academia de la Historia*) que afirmava que les actes municipals més antigues d'Espanya es conservaven a Burgos i dataven de 1388. Davant aquesta afirmació Nogués i Ruiz prenen la paraula afirmant que aquest privilegi històric pertany a Tarragona, ciutat de la qual es conservaven actes des de 1358. I per posar en públic coneixement aquest fet s'acorda publicar-ho al butlletí. (ARSAT, Actes, 9/6/1903, fol. 11v).

14. BA 14 (1904) 278.

15. ARSAT, Actes, 27/11/1903, 15v; DT 13/1/1904.

16. ARSAT, Actes, 27/11/1903, fol. 15v; ARSAT, Actes, 28/5/1904, fol. 22v.

BA¹⁷. No hi havia dubte que el contingut del Butlletí rebia implícitament un vist-i-plau des d'instàncies insospitades i era considerat d'interès ja per les biblioteques estrangeres. Després d'uns anys de continuïtat, el 1908 es produí de nou una altra interrupció en la publicació del butlletí¹⁸ que no es reprendrà fins el 1914¹⁹. Aleshores, el 19 de gener de 1914, en sessió de l'Arqueològica, s'acordà impulsar els treballs i publicar el butlletí mensualment²⁰, intenció que es mantindrà un cert temps.

No hi ha dubte que la publicació per excel·lència que ha caracteritzat la nostra societat, d'ençà 1901, és el *Butlletí Arqueològic*, el paper del qual dins la bibliografia tarragonina podem qualificar de transcendental. Malgrat el minvat nombre de socis de l'Arqueològica en períodes antics de la seva existència, publicar es converteix en una mena d'obsessió. Petites memòries històriques, catàlegs de peces o el propi reglament, passen per la impremta per difondre aspectes academicistes, el patrimoni de l'entitat i el seu funcionament. El *Butlletí*, impulsat i dirigit per Emili Morera i Llauradó, a qui s'ha titllat de vegades de localista, serà una publicació periòdica albirada amb un esperit de difusió del nostre patrimoni arreu del país i d'Europa, objectiu que s'havia proposat l'Arqueològica en iniciar-se el 21 de setembre de 1844. El primer exemplar va aparèixer el 1901 i des d'aleshores ha gaudit de continuïtat fins avui en dia.

El primer butlletí es començà a publicar en castellà, llengua amb la qual es redacta la revista fins als inicis del 1921, amb el títol de *Boletín Arqueológico, órgano de la Sociedad Arqueológica Tarraconense y de la Comisión de Monumentos artísticos y arqueológicos de la provincia de Tarragona*, amb un format de 24,5 x 17,5 cm. L'any 1901 es varen publicar els números que van de l'1 al 6 amb 32 planes que, amb foliació parcial, comencen a realitzar-se amb la numeració correlativa l'any següent. L'any 1902 es van publicar del número 7 al 12, i aparegué el número 13 l'any 1903, corresponent als mesos de gener i febrer, únic dels dotze mesos de l'any que va veure la llum la publicació. L'any 1904 apareixen el fascicle 15 sense data i el 16 també sense data, dedicat al culte dedicat a la Immaculada Concepció²¹. L'any 1905 sols van sortir el número 17, de

17. DT (*Diario de Tarragona/Diari de Tarragona*) 24/11/1904.

18. BA (1943), 41.

19. BA (1943), 41.

20. DT 20/1/1914.

21. Aquest número el va voler sufragar l'arquebisbe (ARSAT, Actes, 29/12/1904, fol. 26v-27).

gener i febrer, i el número 18, de març i abril. L'any 1906 trobem dos números, un d'ells sense numerar, el 19, i un altre amb foliació romana, el 19bis. L'any 1907 tenim un número sense numerar que correspon al número 20. Un únic exemplar que s'edita el 1908 porta el número 21. Quant a planes, els exemplars que van del 1902 al 1907 d'aquesta etapa tenen un total de 700 planes repartides de la següent manera: 1902 (1-232), 1903 (233-272), 1904 (273-480), 1905 (481-652), 1906 (653-668) i 1907 (669-700). L'exemplar de 1908, que tanca època, ho fa amb un total de 106 planes. Temàticament la primera època del butlletí és marcada per discursos (classes magistrals) i memòries de temes diversos com ara l'església de Pla de Santa Maria i el Patriarca Joan d'Aragó. Els articles, publicats, amb alguna rara excepció, en castellà, esdevenen divulgatius o científics, entenenent per aquests segons els que ultrapassen la investigació de les fonts que es troben a la nostra ciutat i cerquen en els documents històrics en general; ambdós tipus d'articles són, però, de gran bellesa literària, car sovint són narracions novel·lades com corresponia al gust del període. Despunten en aquest primer període autors de primera línia com ara Àngel del Arco, Luís del Arco, Francesc Carreras Candi, Emili Morera i Alfred Opisso, entre d'altres, noms que estendran la seva producció a d'altres èpoques del butlletí.

De vegades, el butlletí sofria retards en la seva publicació. Una nota curiosa ens l'ofereix la "indemnització" amb una monografia de la Catedral, realitzada per Emili Morera, que, com ja hem dit, és lliurada gratuïtament als associats²². Del prestigi que ben aviat assolí el nostre butlletí en dona mostra la gran quantitat d'intercanvis²³ que li són requerits, i cal destacar un, del qual se'n dona constància en el butlletí de novembre-desembre de 1904, en peticionar-lo el Ministeri d'Instrucció Pública de "*S.M. Britànica que demanava una col·lecció completa*". Per acabar amb el comentari sobre aquesta primera època del butlletí només cal afegir que va tenir, successivament, com a llocs d'impressió els tallers de Llorens, Gibert i Cabré i de F. Arís e hijo.

L'any 1914 comença la segona època amb 6 números, i un total de 200 planes. L'any següent, el 1915, tenim tres exemplars, el 7, de gener-febrer, el 8, de març-juny, i el 9, de juliol a desembre, que tenen 90 pla-

22. BA 14 (1904) 278.

23. Els primers intercanvis documentats del BA es van fer ja el mes de maig de 1901 (ARSAT, Actes, 24/5/1901, fol. 202).

nes. El 1916 tenim els números 10 al 13, amb un total de 72 planes, nombre idèntic de fulls als dels anys 1917 i 1918 en què s'imprimiren del 14 al 17 i del 18 al 21, respectivament. L'any 1919, en què surten els exemplars que van del 22 al 25, s'incrementa el nombre de planes fins a un total de 104, que disminuiran a 60 en els butlletins números 26-29 corresponents al 1920. Les dimensions de la revista s'incrementaren i ara foren 26,5 x 20 cm. El títol passa a ésser *Boletín Arqueológico, órgano de la Sociedad Arqueológica Tarraconense*, al qual s'afegí a partir del 1914 el títol de Real. En aquesta etapa del butlletí comença a haver-hi ja alguns articles en català. El director a partir de 1914 fou Joan Ruiz i Porta, però al número 8, corresponent a març-juny de 1915, es llegeix que la Junta "reciba para sí la dirección científica y administrativa del Boletín a fin de entrar y resolver todo género de entorpecimientos"²⁴. És a partir d'aquest fascicle que deixa de sortir el nom del director a la portada exterior de cada exemplar, en contra d'allò que succeïa d'ençà 1901. El 1918 s'acorda el nomenament a títol de redactors d'un equip compost per diverses personalitats del món de les lletres tarragonines que: Ángel del Arco; Luis del Arco; Francisco Ferré; el professor d'arqueologia del Seminari, Fausto Cucurull; Antonio Llaveria; Cosme Oliva; Joan Molas²⁵, i Joan Solé Granell en qualitat d'administrador²⁶. El mateix 1918 Francisco de P.

24. També en aquesta línia trobem descrita la separació de Ruiz i Porta de la direcció del *Butlletí* que el març de 1918 la junta considerava que estava "tan descuidado" (ARSAT, Actes, 14/3/1918, 8).

25. Joan Molas i Sabatés va néixer a Tarragona el 26 de setembre de 1887; va estudiar a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i a l'Acadèmia de Sant Carles de València. Exercí de professor de dibuix a l'Institut Martí i Franquès, així com a l'Escola Normal de Magisteri (des del 28 de setembre de 1914, obtenint la càtedra el 14 de setembre de 1934). La pintura i el dibuix eren les seves afeccions predilectes, com també ho fou anar reunint peces que es convertirien en un museu, ubicat al Pla de la Seu, ja iniciat pel seu pare, de monedes, llibres i objectes arqueològics que en part passà a la ciutat i ara és a Casa Castellarnau. Va ocupar una conselleria a l'Ajuntament i fou nomenat director del Museu de la Ciutat que realment mai no va prendre cos definitiu, i que s'hauria compost amb el seu llegat i impuls. Rebé nombroses distincions, com foren la de Fill Predilecte de la Ciutat (1969), la Medalla de Plata de la Província, la Encomienda de la Orden de Alfonso X el Sabio, i el nomenament com a Soci de Mèrit de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. La seva activitat en aquesta darre-ra entitat fou bastant intensa i hi ocupà els càrrecs de sots-secretari (1914-18) i secretari (1918-21), essent soci des de l'any 1912. Ocupà també la sots-secretaria de la Comissió de Monuments i una vocalia com a acadèmic corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, des de 1917. Fou membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona. La seva vàlua dins el món de l'art el va dur també a ser conseller de l'Institut d'Estudis Tarraconenses, soci fundador del Sindicat d'Iniciativa i Turisme i, el més important, membre fundador de la UNESCO. La seva producció escrita es redueix, malgrat tot, a uns pocs articles especialitzats en museística, numismàtica, pintura miniaturista i troballes arqueològiques, publicats al *Diari de Tarragona* (en les planes del qual va mantenir una polèmica amb A. M. Gibert) i al *Butlletí de la Secció Excursionista de l'Ateneu*. Va

Ixart, apareix com a director del butlletí d'abril-juny de 1918. La impremta que realitzà la revista fou la Imprenta Sugrañes.

Si alguna cosa augmenta en la segona etapa del butlletí de la nostra societat és el noticiari (crònica), nodrint-se de les dades de les nombroses troballes que es realitzen a Tarragona. Les notes, ja a manera de breus, ja a manera de petites descripcions més o menys extenses, recullen dades d'epigrafia, escultura i arquitectura clàssica. Aquestes troballes, descrites acuradament en articles com els d'Ángel del Arco en el camp del món clàssic, i d'altres referents al període medieval que realitza Morera que, havent ja acabat el seu estudi sobre la Comuna del Camp, amplia la seva visió sobre aspectes particulars d'allò que hom mal anomenava "edat fosca"; estudis, d'altra banda, documentats excel·lentment i que podríem qualificar de tresors bibliogràfics. No per això hem de considerar aquesta etapa com el moment en què es destaquen dos períodes de la història en particular; ans el contrari, el butlletí tracta també altres temàtiques, encara que amb menys quantitat, així com també fa uns incisos breus a manera de bibliografia, més que no pas ressenyes.

L'època III comença amb un canvi notori respecte la primera i la segona època, ja que ho fa en català com a *Bulletí Arqueològic, publicació de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*. El primer volum, que correspon als anys 1921-1922 amb un total de 10 números, compta amb 252 planes en total, que individualment corresponen de la 1 a la 104 (1921) i de la 105 a la 252 (1922). Aquestes planes s'incrementen en 4 més en cada un dels fascicles que van de l'11 al 22 i que són els del volum segon, que és dels anys 1923-1924. Aquests anys tenen els números 11 al 16 per al 1923, amb un total de 152 plane, i del 17 al 22, amb un total de 295 planes. El tercer volum agrupa tres anys, el 1925, el 1926 i el 1927 i té 324 planes, fruit de la compilació dels exemplars que van del número 23 al 36. El 1925 va dels números 23 al 28 amb 136 planes, el 1926 comprèn dels números 29 al 34 i abasta de les planes 137 a 284 (és en el número 30, el

morir a Tarragona el 21 d'abril de 1970. (Per més dades biogràfiques vegeu: AHPT CMT (Arxiu Històric Provincial de Tarragona. Comissió de Monuments de Tarragona) Actes, vol. 5, p. 52 (25/4/1919); AHPT CMT Actes, vol. 5, p. 85v (8/10/1921); Alegret, 1924, 229; Palma, 1958, 23; "El arte cristiano de la edad media en el Museo Molas", DE 24/4/1958; "La numismática tarraconense en el Museo Molas", DE 28/11/1958, 11; "Cerámica y azulejos en el Museo Molas" DE 25/12/1958; "El Museo Molas, orgullo de la ciudad" DE (Diario Español) 28/12/1958, 4; "Objetos domésticos de la época romana..." DE 31/12/1958; Petrófilo, "Distinción a Molas Sabaté" DE 13/2/1969, 2; Petrófilo, "Don Juan Molas Sabaté, hijo predilecto de la ciudad" DE 11/11/ 1969, 3; Petrófilo, "In memoriam..." DE 23/4/1970, 7; DE 22/4/1970, 22; "Necrológica" BA (1975) 141; Nadal i Company, R. "Eduard Toda, Juan Molas..." DE 5/6/1984).

de març-abril de 1926, que el butlletí passa a titular-se *Butlletí Arqueològic*, en català), i el 1927, que es numera en dos exemplars, el 35 i el 36, que omplen de la plana 285 a la 324 (cal assenyalar que el número 36 apareix de nou en català, igual que el període 1921- 1926 d'aquesta època, llengua que configurarà la capçalera fins a la fi de l'època). El volum IV abasta de l'any 1928 al 1934 amb un total de 436 planes. Editats en dos fascicles, els números 37 i 38 apareixen l'any 1928 amb 48 planes. L'any següent, el 1929, s'edita un únic número que comprèn de les planes 49 a la 68 i que es circumscriu als mesos de gener i juny i que té el número 39. Es completa amb els números que van del 40 al 42, que abasten els mesos de juliol a juny dels anys 1929 al 1932 i conté de les planes 69 a la 144; els del juliol al setembre del 1932, les planes del qual van de la 145 a la 168, i un darrer, el d'octubre-desembre, que comprèn les planes que van de la 169 a la 204. L'any 1933, quart volum de l'època III, comprèn els números 43 al 46 amb les planes de la 1 a la 316; l'any 1934 té també quatre números, del 47 al 50, amb les planes que van de la 317 a la 436. Obren el volum cinquè i darrer de l'època, quatre números corresponents a l'any 1935, de l'1 al 4, amb un total de 124 planes. Tanquen aquesta època dos números corresponents al 1936, el 5 i el 6, el primer amb 152 planes i el segon (del mes d'abril fins al mes de juny), de les planes 153 a la 176. Una curiositat que ens apropa a la situació política del període és la desaparició del títol de Reial en el període de 1932-1936. La mida d'aquesta època fou sensiblement major al d'èpoques anteriors: ara és de 28 x 20 cm. Quant als directors, aquests foren del 1922 al 1929 Jaume Bofarull Cendra, arxiver del capítol catedralici²⁷, i de 1932 al 1936, Eduard Toda. Les col·laboracions foren en català i castellà i les impremtes Imprenta Sugrañes, i després Suc. de Torres & Virgili²⁸.

En aquesta tercera etapa del butlletí nous autors apareixen en 11 esce-na, noms com Fèlix Duran Canyameres, Cèsar Martinell, Rovira i Virgili o Eduard Toda²⁹, comparteixen espai amb d'altres autors locals com Adolf

26. ARSAT, Actes, 13/8/1918, 10.

27. És curiós remarcar que Mn. Bofarull, en qualitat de director del Butlletí, demanà a la junta formar una comissió per tal de fer més efectives les gestions de les publicacions de la RSAT. Aquest petit comitè quedà format per Panadès i Pons a part del propi Bofarull (ARSAT, Actes, 6/2/1925, fol. lv).

28. L'impressor Torres signà un document referit als extrems de la impressió del butlletí inclòs l'oferiment de rebair un 50% a compte del paper que era propietat de la Societat (ARSAT, Actes, 19/11/1927).

29. En Toda, ja els anys 1925-26 havia fet ofrena de les seves publicacions a la RSAT i fins i tot havia costejat part de la impressió del propi butlletí com s'esdevé amb el tiratge dels darrers plecs del llibre sobre Escornalbou (ARSAT, Actes, 22/6/1926, fol. 30).

Alegret. Els temes tractats en aquesta època són diversos, si bé hom constata que el pes específic del món romà es veu cada vegada més superat per la investigació medieval, molt lligada a la recerca documental sobre els monestirs de Poblet i Santes Creus. També és en aquesta època que comença a escriure Mossèn Serra i Vilaró, recordant-nos la bibliografia de Mossèn Sanç Capdevila, un altre dels grans escriptors dels articles del qual la nostra entitat ha gaudit, i autor que des de l'arxiu arxidiocesà tantes i tantes coses ens descobrí de la nostra ciutat. També una altra figura fa aparició a la revista, Salvador Vilaseca, veritable artífex de la prehistòria a les nostres contrades i que tants valuosos articles redactà i publicà en la quarta època del butlletí. En aquesta època també es recuperen força articles inèdits d'autors traspassats que en el seu dia no varen difondre prou la seva obra, com Bonaventura Hernández. Destaca també el pes que poc a poc va agafant tot allò referent a l'administració, que, sense arribar a ésser ressenyes legislatives de la quarta època, ja recullen totes les reials ordres i decrets sobre el patrimoni de les nostres contrades. Per acabar amb els comentaris de l'època, tan sols esmentar la curiositat pel que fa al català no normalitzat, ja que apareixen les dues maneres d'escriure noms amb diferències tan substancials com *Çans* per Sanç, *camvis* per canvis, etc., que s'observen dins els mateixos autors en articles publicats en diferents fascicles.

A partir de l'any 1927 la tercera època es caracteritza per la davallada del butlletí. Significativa resulta l'editorial del número que abasta del juliol del 1929 al juny de 1932, lapsus en el qual no va aparèixer cap número de la revista, cosa que ja és prou remarcable, on hom aprecia una revisió de continguts. En aquest número es recullen les dades arqueològiques de les troballes que han succeït a Tarragona i a les comarques veïnes, inaugurant "la inserció de nombroses il·lustracions[sic], reproduint gràficament objectes descoberts, plànols de monuments i vistes de[sic] alteracions sofertes en nostres cabdals arqueològics, com ampliació dels articles a què fan referència"³⁰. Així comença una petita recuperació del butlletí, iniciant-se amb l'anteriorment exposat un petit noticiari que aplegarà les principals descobertes i les activitats d'interès per al soci. També trobarem al butlletí del juliol-setembre d'aquest darrer any³¹ la primera ressenya de novetats editorials, feta ara a manera de bibliografia ordenada, no com s'havia fet fins aleshores, puntualment sense cap mena de comentari i sols

30. Als nostres lectors. BA 40 (1929-1932) 69.

31. BA 41 (1932) 167 i ss.

com a recull de novetats. Un darrer aspecte a ressaltar quant a temàtica és l'aparició de les primeres ressenyes bibliogràfiques sobre els llibres que són novetat i tracten aspectes de la història de Tarragona, i un altre amb els comentaris que ultrapassaven el camp de l'arqueologia, com els que oferim a continuació, a manera d'exemple, i que donen un aspecte cultural multidisciplinar a la revista.

“L'aiguat de Sant Jacinte. En la nit del 17 de juliol, una sotpada allau d'aigua tempestuosa posa en pànic greu alguns indrets de les comarques tarragonines sobre tot dels confluents i derivats del riu Gayà, aterrant-ne ponts i murs, segant la via carrilera, enduguent-se-n terres de cultiu i collites en flor i deixant en ermot trist alguns troços d'on l'arbrat fou remogut de soca-arrel.

Tals han sigut els desastres d'aquest aiguat quel nostre poble qui feia proverbials retrets del de Santa Tecla, el recordarà per endavant, sinó per tant vast per mes intens que aquell.

Amb aquest motiu no's pot menys que consignar aquí, amb fonda pena, la malaventura ocorreguda al històric monestir de Santes Creus en el que l'allau d'aigua invadí l'Església omplenà els dos Claustres i el Palau Reial, inundà els Cellers i escampant-se per tot, posà en imminent perill aquelles esventrades edificacions d'art magníficent, en l'amenaça definitiva del qual hi va unida la responsabilitat històrica del nostre poble qui, altrament, i a pesar de les vicisituds dels temps, no ha lograt encara esmenar ni esvair l'afront i el pecat social, contret en els nostres famosos Cenobis en l'acte vandàlic del 34 del passat segle.”³²

“Un bòlit. A la nit del 17 de Octubre fou observada una intensa i momentànea il·luminació atmosfèrica atribuïda a un bòlit en aquells moments caigut en aigües del nostre mar prop de la costa.”³³

“Terratrèmol. A les quatre de la matinada del 19 de Novembre, fou notat a Tarragona i varis pobles de la província, un terratrèmol o “sacudida sísmica”, del qual parlaren les Acadèmies científiques i Observatoris, ficsant-ne les dades de duració, intensitat i epicentre.”³⁴

Deixant d'analitzar temàticament aquesta època i com a característica de la revista observem moltes dades curioses i simptomàtiques del temps històric. Les actes són prou eloqüents al respecte de com s'imposà

32. BA 3 (1921) 72.

33. BA 16 (1923) 151.

34. BA 16 (1923) 152.

la censura, i la sessió de la nostra entitat del dia 28 de maig de 1926 ens dóna compte de

“haber sido devuelto por el Gobierno Civil de la Provincia el expediente de reforma del Reglamento de la Sociedad, aprobado por la última junta General extraordinaria acompañado de un oficio del Excmo. Señor Gobernador Civil que dice, a la letra: ‘Gobierno Civil de Tarragona. Negociado segundo, número 173, participo a Vos. que habiendo examinado el Reglamento reformado de la «REAL SOCIEDAD ARQUEOLÓGICA TARRACONENSE» presentado en este Gobierno Civil, y en uso de las atribuciones que me estan conferidas he acordado suspender su aprobación interin no modifiquen el artículo 20 en el sentido de que el Boletín Arqueológico será publicado en castellano como idioma oficial del Reyno, aunque en él se admita colaboración en todos los demás incluso la escrita en lengua catalana. Dios guarde a Vos. muchos años. Tarragona, 6 Mayo 1926. Soler. Señores D. Juan Pons y D. Joaquín Panadés.’

*Enterada la junta de la precedente comunicació acuerda llevar a la General la resolución del caso, puesto que según el Reglamento vigente aún en vista de la no aprobación de la reforma, es aquella la que debe entender en la modificación del Reglamento”*³⁵.

És curiosa l’apreciació que fa Mn. Bofarull de fins on arribà la manipulació de l’entitat:

*por parte de la oficina de Censura de prensa del Gobierno Civil, no solo se le ha impuesto la publicación en castellano del Boletín, de que se hizo mención y cumplida en los números 30 y 31 del mismo, sino que además el Excmo. Señor Gobernador Civil le había entregado personalmente el dibujo de unos titulares en castellano de dicho Boletín, conteniendo además un bucraneo romano estilizado diciéndole que éste y no otro había de ser el que encabezase nuestra publicación. Diose la junta por enterada. Y no deseando ninguno de los presentes hacer uso de la palabra levanta el Señor Presidente la sesión...”*³⁶.

Els butlletins, aleshores “boletines”, especificaven que havien passat la censura militar³⁷, cosa que durà fins al darrer any del tercer volum, en

35. ARSAT, Actes, 20/5/1926, fol. 27v-28v.

36. ARSAT, Actes, 20/5/1926, pp. 37 i 37v.

37. O la censura de premsa del govern civil, que aprovava si s’esqueia les proves del butlletí (ARSAT, Actes, 22/6/1926, fol. 29).

concret el número 36, el del juliol de 1927, número on això ja no apareix i on s'esmenta en la primera plana de la revista la ingerència de l'estat en la publicació. En concret es diu que el butlletí en qüestió tancava el tercer volum de la tercera època i hi eren compresos sis números, del 30 al 35 [sic] “que foren banalment intromisats pel govern de la Dictadura, en els quals hi estan patents les arbitràries i inversemblants imposicions de que fou objecte, apesars[ic] d'haver-se cenyit sempre dins del seu camp científic, i d'inspirar-se constantment en el més profund del sentit humà i ètnic del nostre propi solar i de la entitat de la qual és portaveu”. L'etapa ja passada motivà un examen particular de la situació del butlletí i és així que hom veu la necessitat de complir amb la periodicitat estipulada i amb el compromís pres davant dels socis de l'entitat. És clarivident el missatge que llençava la direcció del butlletí a manera de pròleg en aquest número novament en català, que malgrat portar data del 1927 sortí tres anys més tard: “Esvaïdes ja, grat sia a Déu, aquelles tenebrívols causes, altres d'ordre particular, personal, d'aquesta direcció, han seguit mantenint inactiva, ben apesars nostre, eixa publicació nostrada, la qual esperem, amb la benevolença de tots, tornar a posar aviat al corrent, en marxa seguida”³⁸. Després de la dictadura s'opera un moviment envers els postulats anteriors. És així com ho manifesta el butlletí: “Degut al malestar creat a l'entitat pel llarg període dictatorial que durà del 1923 al 1930, havent sofert la persecució de la representació governativa provincial, especialment quan l'exercí el general Soler, pel fet de publicar el BUTLLETÍ en català i de no sotmetre's a la imposició del idioma en les actuacions de la Directiva, es sustregueren del domicili social els llibres Oficials i llistes de socis, que amb les seguides mutacions de lloc i de temps, amb les interinitats ocorregudes del personal en el si de la mateixa Junta, acabaren per perdre's, i va ésser una de les primeres preocupacions d'aquesta refer la llista d'associats, amb els que feia tres anys s'havia perdut tot contacte per la manca de publicació del portaveu de l'entitat, i cercar per tots els mitjans el Reglament o Estatuts de la Societat, tenint la satisfacció d'haver aconseguit el que ja crèiem perdut, datat el 10 de maig de 1921, puix encara que n'hi ha un altre “*reformado por la junta General extraordinaria de 14 enero de 1926*”, no porta la inscripció del Govern Civil, essent fill de la imposició governativa de l'època, en que es rebutjava tot el que no es portava escrit en la llengua castellana”³⁹.

38. BA 36 (1927) 301.

39. BA 2 (1935) 42.

A l'igual que un fenomen d'acció i reacció amb el tema de la censura també copsem la moralitat imperant, que es reflecteix en els articles històrics publicats a la revista. Una curiosa nota ens l'ofereix el butlletí de l'any 1927 on es llegeix una nota de la direcció que diu:

*"Al margen del respeto debido a la responsabilidad de todo autor que firma su trabajo, interéstanos hacer constar que, contra cuanto pudiera deducirse del último artículo de nuestro amigo y colaborador D. F. Durán Cañameras sobre el Señorío de Castellvell (n. 34 del Boletín), es doctrina indestructible, de la Iglesia y verdad canónica la indisolubilidad del vínculo sacramental del matrimonio, y contra la cual nada se lee en la bula absolutoria de Guillermo Ramón de Moncada, asesino del arzobispo Vilademuls. Toda otra interpretación no puede buscarse más que en una errónea lectura del texto latino del documento publicado por Villanueva: (Viaje Literario, etc., T. XIX, p. 304, ap. XL.)"*⁴⁰.

Deixant de banda els comentaris sobre la incidència política i moral de l'època, cal dir que el butlletí de la tercera època fou marcat per una nova concepció de la revista, per una periodicitat adient i una seriació ordenada dels articles com ja es féu encertadament en la segona època i que ultrapassava no sols els dos números, sinó que de vegades fins a tres, quatre o en algun cas, més i tot, però que feien que la revista fos esperada pels lectors, que s'afanyaven a llegir-la tan aviat la tenien a les mans. Fou potser l'època més daurada de la revista, amb una visió àgil, moderna i precursora d'allò que seria una publicació difusora de cultura en el seu sentit ampli.

Acabada la guerra civil i reprès el funcionament de la nostra entitat es publicarà el 1942 un volum sota el títol *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-1939. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, que fou imprès als tallers tipogràfics del naixent monestir de Poblet.

L'any 1943 s'inicia la quarta etapa del butlletí, ara *Boletín de la Real Sociedad Arqueológica*. Durant el període de govern del general Franco, la revista reapareix com a *Boletín Arqueológico*, a partir de l'any 1943. A manera d'incís exposem la voluntat de la revista que

"se esforzará en reflejar la vida cultural y científica de Tarragona y su provincia, publicando en sus páginas estudios de

40. BA 35 (1927) 284.

Arqueología, Arte e Historia sobre temas locales y provinciales comunicando los descubrimientos y hallazgos de antigüedades, en que tan pródigo es nuestro suelo, y dando cuenta de las actividades de nuestra Sociedad de la Comisión Provincial de Monumentos y de los Museos especialmente del Museo arqueológico provincial, del cual también nuestro BOLETÍN se ha constituido en órgano, de acuerdo con el Ilmo. Sr. Inspector General de Museos”⁴¹.

L'any 1949 es publiquen un fascicle doble, el 3-4, corresponent al segon semestre de l'any 1947, els fascicles senzills 1 i 2 de l'any 1948 i el fascicle doble del segon semestre del mateix any, que apareix amb la numeració de 23 i 24 i a partir del qual comença la numeració seriada a comptar des de l'inici de la revista i a fi d'evitar confusions amb els quatre fascicles que, en teoria, s'havien d'oferir anualment. També es posà al dia el butlletí de l'any, realitzant-se un número del primer trimestre, el 25, i un volum que abasta del 26 al 28 i que és un número extraordinari dedicat a la memòria de Joan Serra i Vilaró, el qual, per cert, seria enterrat a la necròpolis, mercès a les diligències de la Reial Societat Arqueològica⁴². L'any 1950 varen sortir tres números, el 29, el 30 i un de doble, el 31, que abasta de juliol a desembre i que fou redactat íntegrament per Mossèn Serra i Vilaró. El 1951 tenim dos fascicles dobles, el 32-33 i el 35-36, i un de simple, el 34, corresponent als mesos d'abril a juny. El 1952 tenim un únic número quàdruple, el 37-40, seguit per un òctuple, el 41-48 de l'any doble 1953-1954. El 1955 es publica en dos números dobles, el 49-50 i el 51- 52, igual que succeí en el 1956 amb els dobles 53-54 i 55-56. Els anys 1957 i 1958 tenen els dos sengles quàdruples, el 57-60 i el 61-64, respectivament. Comença el 1959 l'edició del butlletí en números simples o dobles, però mai més partits els mesos pels fascicles, així doncs, tenim aquest primer any novedós imprès en un sol fascicle quàdruple, el 65-68. Els fascicles que van del 69 al 76 constitueixen un nou número doble que abasta els anys 1960-1961, igual que succeeix amb els que van del 77 al 84 en els anys 1962-1963 i els del 85 al 92 en el 1964 i el 1965. Els fascicles 93-96 són els corresponents al 1966 i la resta són els 97-104 del doble 1967-1968, 105-112 del doble 1969-1970, 113-120 del doble 1971-1972, 121-128 del doble 1973-1974, 129-132 de l'any 1975, 133-140 del doble 1976-1977, i tanquen l'etapa els fascicles 141-144 de l'any 1978.

41. BA 1-2 (1943) 1.

42. ARSAT, Actes, 13/5/1949, 55.

De la quarta època del butlletí hem de ressaltar tres coses; la primera, la voluntat de publicar números extraordinaris que es va veure limitada pel seu cost econòmic elevat, i dels quals no s'en realitzà algun com el dedicat al Dr. Schulten, que sense cap mena de dubte hagués estat de gran interès⁴³. La segona, un canvi de mentalitat que es reflecteix en la revista i que copsa el canvi de la societat envers la concepció de l'arqueologia, epígraf que dona títol a l'òrgan de la nostra entitat. Això va lligat al fet que l'arqueologia cada vegada més es comença a concebre com a una ciència auxiliar de la història i no pas com un esnobisme decimonònic lligat a la recuperació de peces estèticament belles i a l'admiració per l'estudi de monuments "excelsos" del nostre patrimoni, com el seu mòbil bàsic i la seva raó d'ésser. Es comença a parlar dels elements que apareixen en urbanitzar-se Tarragona i dels detectats pels voltants de la ciutat, i a realitzar sobre ells estudis científics, com ara els de Nogués, Navascués, Serra i Vilaró, Samuel Ventura, Sánchez Real o Berges, entre d'altres, que ajuden a conèixer la ciutat. El tercer aspecte a ressaltar és l'ampli ventall d'articles dedicats a l'època medieval i moderna que proliferen a les planes del nostre butlletí i que tracten aspectes diversos que abasten des de la història particular dels pobles fins a la general passant per allò que hom podria anomenar intrahistòria de les societats, gaudint, però, en tots els casos, d'un alt grau de perfecció, avalada per primeres espases de la investigació com ara Fidel Fita, Eufemià Fort, Josep Gudiol, Josep Madurell o Josep M. Recasens, per citar-ne uns quants. També en aquesta època comença a realitzar-se una ressenya legislativa que segueix sistemàticament tots els procediments administratius en què incorren les diferents administracions i que són importants o tenen com a causa objectiva algun monument de la nostra demarcació provincial, element de gran interès que ara ja no es realitza.

Per finalitzar aquest repàs a la quarta època, cal dir que el butlletí dirigit per Mn. Batlle, aconseguí ésser el motor de la nostra Societat que s'havia proposat de fer-lo avançar i no deixa'l perdre, tal com s'havia anunciat a manera de declaració d'intencions en el pròleg de l'any 1943 on es deia que

“después del marasmo forzado en que la sumieran los tristes años de la revuelta marxista se ha levantado con nuevas energías. Los resultados de su reorganización emprendida desde el año 1939, han

43. BA 34 (1951) 114.

*sido óptimos más de lo que se podía prever; los Asociados correspondieron a nuestro llamamiento con gran entusiasmo y cordialidad, y pese a los desastres pasados y a la obligada lentitud de su reagrupación, el número de socios no solo no ha disminuido sino que ha aumentado con nuevas y valiosas inscripciones”*⁴⁴.

Cal dir que l'objectiu programat, doncs, s'assolí plenament i la Societat Arqueològica revifà més del que ho havia estat mai en els seus millors moments, tot i les dificultats en general, i en particular les que sofrí l'entitat per tirar la revista endavant perquè, tal i com deia el propi butlletí:

“Poco y mucho, señores socios, ha hecho la junta directiva al frente de la Sociedad durante este año académico de 1952-1953, al que se contrae esta Memoria. Poco, muy poco si los señores socios tienen en cuenta el aspecto externo —lo visible de la Sociedad Arqueológica— y mucho, verdaderamente mucho, si tienen en cuenta el aspecto interno —lo no traducido a realidad inmediata— de la misma. Sabéis perfectamente que son varias, conforme al artículo 1º del Reglamento, las finalidades de la Sociedad Arqueológica pero, es innegable que, hoy por hoy, lo Fundamental es la publicación del “Boletín Arqueológico”, su órgano, a la que —venimos prestando el mayor interés y entusiasmo desde el primer día de nuestra gestión y es la que da tono y rango científico a la Sociedad Arqueológica. El Boletín es, pues, el medio de contacto y relación de la Entidad con los miembros de la misma y, por ende, lo externo, —lo visible—, principalmente, de la Sociedad. Esta Junta, que con pocas variantes es la misma que fué elegida en 1948, logró la regularidad en la publicación del “Boletín” y consiguió su mejoramiento y sacar excelentes números, pero, hace un año que nada ha publicado. Ningún fascículo han recibido los socios correspondiente al año 1952 y han transcurrido una serie de meses desde que se publicó el correspondiente al segundo semestre de 1951 y, por consiguiente, si miramos ese aspecto externo —esa falta en nuestras manos del Boletín— parece, en efecto, que la junta directiva poco ha hecho y que tiene en su contra no haber cumplido esa finalidad de la Sociedad Arqueológica que es la de publicar el Boletín con periodicidad trimestral, con cuya aparición da

44. BA 1-2 (1943) 1.

fe la junta de su positiva y real existencia y de la misma existencia y vitalidad de la Sociedad.

Pero, señores socios, esto, en realidad, no es así en modo alguno y la mayoría de los aquí reunidos por no decir todos y hasta incluso de los ausentes, lo sabéis. Precisa, sin embargo, exponer la exacta realidad de estos extremos y hacer hincapié sobre el aspecto interno de la labor de la Junta directiva durante el año transcurrido, aprovechando esta oportunidad de reunirnos todos en Junta general”⁴⁵.

El 1979, amb la inauguració de la cinquena època, el *Boletín* esdevé novament *Butlletí* mantenint el format de la quarta època i que és com ha arribat als nostres dies. El número 1 correspon al 1979, el 2 al 1980, el 3 al 1981, els 4 i 5 al 1982-83, el 6 i 7 a 1984-85, el 8 i 9 a 1986-87, el 10-11 al 1988-89, el 12 a 1990; entre aquest i el següent tenim un número extraordinari dedicat a la memòria d'Hernández Sanahuja datat el 1991, el 13 correspon al 1991; el 14 al 1992, el 15 correspon a 1993, al 16 a 1994, el 17 a 1995, el 18 a 1996, el 19 i 20 a 1997-98, el 21-22 a 1999-2000. La darrera època del butlletí es caracteritza per la profusió d'articles de caire científic centrats quasi exclusivament en història antiga i també amb la reaparició dels estudis de prehistòria que havien quasi desaparegut d'ençà la publicació dels darrers treballs de Salvador Vilaseca. És en aquest moment que la revista renova el seu esperit científic i de difusió dels estudis que realitzen els especialistes, en la seva majoria vinculats institucionalment a centres de reconegut prestigi o a les diferents administracions amb competències sobre la matèria. Aquesta època significa, doncs, una ruptura i alhora una continuïtat, assoleix la revista la consideració de publicació científica de primer ordre, lloc guanyat a pols, i superat un període d'incertesa, gaudeix d'una salut immillorable. Avui la periodicitat, en altres temps amenaçada, és assegurada mercès a l'important volum d'articles que provenen de la inesgotable font de treballs que és Tarragona en el sentit no sols de la ciutat, sinó en l'àmbit provincial, però més especialment del Camp de Tarragona, que tenen sobretot en la història antiga, un camp de treball fructífer i paradigmàtic no sols per a Catalunya, sinó per a tota Europa. És aquesta importància i el nivell de prestigi assolit que ha possibilitat l'intercanvi amb les revistes més importants del món. Concretament 78 catalans, 120 de la resta de l'Estat, 70 europees, 7 americanes, 1 africana i 2 asiàtiques.

45. BA 41-48 (1953-1954) 101-102.